

Krzysztof Kopiński

(Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland)

<http://orcid.org/0000-0002-4379-9217>

e-mail: kkop@umk.pl

Wybrane oceny przewodników po zasobach archiwów państwowych w polskich czasopismach naukowych z lat 1959–2017

Selected Reviews of State Archive Resource Guides in Polish Journals Issued in the Years 1959–2017

ABSTRACT

This article focuses on selected reviews of state archive resource guides in Polish journals. The query was based on the following journals: „Archeion”, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, „Archiwista Polski” i „Archiwa – Kancelarie – Zbiory”. In addition, the author uses singular reviews of archive resource guides found in „Zapiski Historyczne”, „Przegląd Zachodnio-Pomorski”, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” and „Rocznik Biblioteki Narodowej”. A total

PUBLICATION INFO			
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
			
THE AUTHOR'S ADDRESS: Krzysztof Kopiński, the Institute of History and Archival Sciences of the Faculty of History of the Nicolaus Copernicus University in Toruń, 1 Bojarskiego Street, Toruń 87-100, Poland			
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Institute of History and Archival Sciences of the Faculty of History of the Nicolaus Copernicus University in Toruń			
SUBMITTED: 2022.12.14	ACCEPTED: 2023.02.15	PUBLISHED ONLINE: 2023.07.20	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS		 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES	

number of 18 reviews of 11 archive resource guides, published in the years 1958–2016, were analyzed. The reviews themselves were published between 1959 and 2017.

Analyzing archive resource guides, the author deals with very sensitive material which is very challenging to be assessed explicitly. Each time, the reviews resulted from extensive studies, which were often the result of time-consuming work performed by teams consisting of many experts. The question of whether there is still a place for traditional book guides to archive resources in the modern world will probably remain an open question for a long time. The analysis of guidebooks issued in the traditional form is always a unique moment and invariably constitutes a great challenge for all archives. Each time it is associated with the intensification of work; it allows for the improvement and unification of archival records. It also provides a greater precision of the existing information on the archive resources. The analyzed reviews of the state archive resource guides show how many possibilities there may occur to commit a mistake in the process of such an analysis.

Key words: archive resource guide, reviews of archive guides, scientific journals, archive records, archival information

STRESZCZENIE

W niniejszym tekście skoncentrowano się na wybranych recenzjach naukowych przewodników po zasobach archiwów państwowych w polskich czasopismach naukowych. Kwerendę przeprowadzono w czasopismach: „Archeion”, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, „Archiwista Polski” i „Archiwa – Kancelarie – Zbiory”. Ponadto wykorzystano pojedyncze recenzje przewodników po zasobach archiwów znajdujące się w „Zapiskach Historycznych”, „Przeglądzie Zachodnio-Pomorskim”, „Rocznikach Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, „Kwartalniku Historii Kultury Materialnej” oraz „Roczniku Biblioteki Narodowej”. Przeanalizowano łącznie 18 recenzji 11 przewodników po zasobie archiwum, które wydawano w latach 1958–2016. Same recenzje ukazywały się w latach 1959–2017.

Analizując przewodniki po zasobie archiwum, mamy do czynienia z materiałem niezwykle delikatną i trudną do jednoznacznej oceny. Każdorazowo były to opracowania bardzo obszerne, będące często wynikiem paroletnich i czasochłonnych prac wieloosobowych zespołów. Pytanie o to, czy jest we współczesnym świecie jeszcze miejsce dla tradycyjnych książkowych przewodników po zasobie archiwum, będzie chyba długo pytaniem otwartym. Prace nad przewodnikami w formie tradycyjnej stanowią dla wszystkich archiwów zawsze niepowtarzalny moment i duże wyzwanie. Wiązą się one każdorazowo z intensyfikacją opracowywania, pozwalają na poprawienie i ujednoczenie ewidencji archiwalnej, a także dopracowanie dotychczasowej informacji na temat zasobu archiwum. Analizowane recenzje przewodników po zasobie archiwum pokazują, jak dużo jest możliwości spotkania się w tych pracach.

Słowa kluczowe: przewodnik po archiwum, recenzja, czasopismo naukowe, ewidencja archiwum, informacja archiwalna

Istotnym i ważnym elementem działalności naukowej jest przygotowywanie obiektywnych recenzji. Gdy do tych recenzji wkrada się subiektywizm, obarczone są wówczas wadami. Ferowanie krytycznych, rzetelnych i jednocześnie sprawiedliwych opinii naukowych winno przyczyniać się do postępu w nauce i ulepszenia tego, co do tej pory może nie do końca było dobre. W tym miejscu od razu nasuwa się aforyzm

Jana Sztudyngera: „Lepsze – wrogiem dobrego, Gorsze – przyjacielem złego”¹. Uwagi zawarte w recenzjach przyjmujemy więc też krytycznie i nie dezawuuujemy jednocześnie całkowicie ich znaczenia².

W niniejszym tekście skoncentrowano się na wybranych recenzjach naukowych przewodników po zasobach archiwów państwowych w polskich czasopismach naukowych. Kwerendę przeprowadzono w czasopiśmie: „Archeion”, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, „Archiwista Polski” i „Archiwa – Kancelarie – Zbiory”. Ponadto wykorzystano pojedyncze recenzje przewodników po zasobach archiwów znajdujące się w „Zapiskach Historycznych”, „Przeglądzie Zachodnio-Pomorskim”, „Rocznikach Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, „Kwartalniku Historii Kultury Materialnej” oraz „Roczniku Biblioteki Narodowej”. Przeanalizowano łącznie 18 recenzji 11 przewodników po zasobie archiwum, które wydawano w latach 1958–2016. Same recenzje ukazywały się w latach 1959–2017. Ze wspomnianych 18 recenzji pominięto na kolejnym etapie prac 4 recenzje pochwalne (tzw. laurkowe)³. Niezmiernie istotne będzie w tym miejscu pytanie o problemy zgłaszane przez recenzentów w opiniowanych przewodnikach. Ważne będzie również zwrócenie uwagi, na ile sami recenzenci, nierzadko związani z państwową służbą archiwalną, odnoszą się do wykorzystania wskazówek metodycznych dotyczących opracowania przewodnika. Interesujące mogą być też podobnego typu uwagi pojawiające się niezależnie w recenzjach omawiających przewodniki po zasobie różnych archiwów.

Przewodniki po zasobach archiwów państwowych już w okresie międzywojennym były przedmiotem zainteresowania naukowego⁴. Ważne

---

¹ J. Sztudynger, *Nie tylko „Piórka”. Fraszki, wiersze, bajki*, wyb. dokonała A. Sztudynger-Kaliszewicz, Łódź 1986, s. 237.

² Na temat recenzji niezmiernie ciekawe teksty poczynili m.in. S. Salmonowicz, *O rzemiośle recenzenta. Studia z warsztatu historyka*, Warszawa 1999, s. 5–11; idem, J. Serczyk, *Téche i Éthos recenzenta. Refleksje nad współczesną polską krytyką historyczną*, „Historyka” 1974, 4, s. 129–139.

³ Z. Boras, [rec.] *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, Przewodnik, praca zbiorowa pod redakcją H. Lesińskiego*, Warszawa 1964, „Przegląd Zachodnio-Pomorski” 1966, 1, s. 127–130; T. Krahel, [rec.] *Przewodnik po zasobie Archiwum Państwowego w Poznaniu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1971, 22, s. 296–301; A. Chodubski, [rec.] *Archiwum Państwowe w Radomiu. Przewodnik po zasobie archiwalnym, oprac. zbior., red. H. Kisiel*, Warszawa 1996, *Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych*, ss. 235, 11 nlb., ilustr., „Archeion” 1997, 98, s. 213–216; M. Zakrzewska, [rec.] *Archiwum Państwowe w Radomiu. Przewodnik po zasobie archiwalnym pod redakcją Heleny Kisiel*, Warszawa 1996, 235 s., „Archiwista Polski” 1998, 3, 11, s. 94–96.

⁴ J. Siemieński, *Przewodnik po archiwach polskich*, t. 1, *Archiwa Dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1933; W. Suchodolski, *Projekt przewodnika po polskich archiwach państwowych doby porozbiorowej (1772–1918)*, „Archeion” 1934, 12, s. 227–239.

teksty naukowe na temat przewodników po zasobach archiwów państwowych powstały po 1945 r.⁵ Już od końca lat sześćdziesiątych Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych dokonywała prób ujednoczenia opracowywania przewodników archiwalnych. Uwagi na temat opracowania przewodnika po zasobie zestawiała Stanisława Pańków w 1967 r. Kolejna, poprawiona, wersja tych uwag ukazała się w 1976 r.⁶, ale nie została rozślana archiwom do stosowania⁷. Prace te zostały wykorzystane m.in. przez Marię Tarakanowską do przygotowania wskazówek metodycznych do opracowania przewodnika po zasobie z 1982 r.⁸ W ostatnich latach dorobek archiwów państwowych w zakresie przygotowywania przewodników bardzo dobrze podsumowała dr Anna Laszuk z Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych⁹. W kontekście wskazówek z 1982 r. warto w tym miejscu dodać, że cztery przewodniki analizowane w recenzjach będących przedmiotem niniejszego artykułu powstały przed 1982 r., a pozostałe siedem po tej dacie.

Należy również wspomnieć, że wskazówki z 1982 r. posłużyły do przygotowania w 2000 r. zaleceń dotyczących opracowania informatora o zasobie archiwum państwowego. W zaleceniach tych przyjęto założenie, że informator powinien być opracowaniem mniej szczegółowym, „niż jest

---

⁵ S. Pańków, *Przewodniki archiwalne*, „Archeion” 1966, 45, s. 15–27; B. Ryszewski, *Uwagi o dawnych i nowych przewodnikach archiwalnych*, „Archeion” 1984, 78, s. 31–44; M. Gołębowski, *Przewodniki archiwalne i ich miejsce w systemie informacji archiwalnej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” 1983, 19, s. 245–263; F. Lenort, *Przewodniki oraz inwentarze po archiwach, zespołach i zbiorach opublikowane w Polsce po roku 1945*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1969, 18, s. 133–158; oraz kilka tekstów o charakterze sprawozdawczym: M. Wąsowicz, *Prace nad przewodnikiem po zespołach Archiwum Głównego Akt Dawnych. T. 2*, „Archeion” 1962, 36, s. 215–216; R. Piechota, *Sprawozdanie z konferencji poświęconej omówieniu zasad i metod opracowywania przewodników po archiwach*, „Archeion” 1966, 44, s. 263–265; M. Lewandowska, *Sprawozdanie z narady w sprawie opracowywania przewodników po zasobach archiwów*, „Archeion” 1970, 54, s. 283–284.

⁶ S. Pańków, *Uwagi na temat opracowania przewodnika po zasobie archiwum* (tekst powielony przy piśmie PNE-916-1 z 8 września 1967 r.); eadem, *Uwagi na temat opracowania przewodnika po zasobie archiwum* (tekst uzupełniony, powielony w NDAP), Kraków 1976; również vide: A. Laszuk, *Zasób polskich archiwów państwowych w publikowanych przewodnikach*, w: *W kregu historii i archiwistyki. Księga jubileuszowa ofiarowana Czesławowi Margasowi w dziewięćdziesiąt rocznicę urodzin*, red. J.R. Sielezin, Jelenia Góra 2015, s. 57.

⁷ *Pismo okólne nr 4 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 12 czerwca 1982 r. w sprawie wprowadzenia wskazówek metodycznych dotyczących opracowywania przewodników po zasobie archiwum*, w: *Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w latach 1952–2000*, wybór i oprac. M. Tarakanowska, E. Rosowska, Warszawa 2001, poz. 181, s. 487, przypis 1.

⁸ *Ibidem*, s. 478–487; wskazówki te omawia A. Laszuk, *op. cit.*, s. 57.

⁹ A. Laszuk, *op. cit.*, s. 55–64.

to wymagane w przypadku przewodnika po zasobie archiwum państwowego". Jednocześnie informator miał stanowić opracowanie pośrednie pomiędzy spisem zespołów a przewodnikiem po zasobie archiwalnym. Zasadniczo w informatorach w opisie zespołu archiwalnego pomijano dane o twórcy zespołu, dzieje zespołu i kwestię miejsca przechowywania materiałów archiwalnych¹⁰.

Polski słownik archiwalny z 1978 r. podaje, że przewodnik po zasobie archiwum jest pomocą archiwalną „informującą o poszczególnych zespołach (zbiorach) archiwalnych lub ich grupach, składających się na zasób danego archiwum. Przewodnik z reguły zawiera historię archiwum, ogólną systematykę jego zasobu, charakterystykę poszczególnych zespołów (zbiorów), uwzględnia ponadto pomoce archiwalne i bibliografię”¹¹. Czesława Ohryzko-Włodarska w artykule opublikowanym na łamach „Archeionu” w 1979 r. zauważyła, że przewodniki pozwalają nam zorientować się na temat wszystkich materiałów archiwalnych danego archiwum, a także informują o stanie udostępniania oraz zawartości zespołów archiwalnych¹². We wskazówkach z 1982 r. stwierdzono, że przewodniki są „ogólnymi pomocami informacyjnymi, których celem jest przyspieszenie dotarcia użytkownika, poprzez szczegółowe pomoce informacyjne, do poszukiwanych dokumentów”¹³. Z kolei Bohdan Ryszewski wyodrębnił, stosując pewne uproszczenia, dwa typy przewodników opisujących archiwa: przewodniki naukowe i przewodniki informacyjne¹⁴. Przewodniki naukowe winien cechować stosunkowo rozbudowany wstęp omawiający układ przewodnika, korzystanie z niego, dzieje archiwum i jego zasobu, historię administracji wytwarzającej zasób, charakterystykę zasobu. Powinny także przybliżyć dane na temat pomocy

---

¹⁰ *Pismo Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 6 czerwca 2000 r. w sprawie zaleceń dotyczących opracowania informatora o zasobie archiwum państwowego*, s. 2, <https://www.gov.pl/web/archiwa/rok-2000> [dostęp: 28 VII 2022]; również vide: W. Kwiatkowska, *Dorobek polskiej archiwistyki w zakresie metodyki opracowania zasobu archiwalnego*, Warszawa 2014, s. 89; M. Gołombiowski, *Informatory archiwalne jako narzędzia informacji*, „Archeion” 1984, 78, s. 19–29 oraz ostatnio D. Degen, R. Degen, *Informatory o zasobie archiwalnym. Próba analizy przydatności informacyjnej*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2014, 2, 13, s. 77–96; na ten temat również pisała A. Laszuk, *op. cit.*, s. 62.

¹¹ *Przewodnik po zasobie archiwum*, w: *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, oprac. T. Grygier et al., Warszawa 1974, s. 67.

¹² C. Ohryzko-Włodarska, *Pomoce informacyjne w archiwach. Stan obecny i perspektywy na przyszłość*, „Archeion” 1976, 68, s. 283.

¹³ *Pismo ogólne*, s. 479.

¹⁴ B. Ryszewski, *Przegląd oraz systematyka pomocy archiwalnych polskich i obcych opublikowanych w ostatnim ćwierćwieczu*, „Archeion” 1990, 87, s. 12 i nn.; H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 86.

archiwalnych. W przewodniku naukowym opisy poszczególnych zespołów powinny zawierać podstawowe dane o zespole, dzieje twórcy, charakterystykę zawartości zespołu, dane na temat pomocy archiwalnych przygotowanych dla tego zespołu, a także dokładną informację bibliograficzną na temat materiałów archiwalnych zespołu. Z kolei przewodniki informacyjne powinny posiadać „krótki wstęp z informacją o samym przewodniku i charakterystyką zasobu”. Opisy poszczególnych zespołów w tym przypadku powinny zawierać najważniejsze dane o twórcy zespołu, a charakterystyka zawartości zespołu powinna być bardzo rzeczowa. Do tego należałoby dołączyć informację o pomocach archiwalnych stworzonych dla tego zespołu i wykaz podstawowej literatury¹⁵. Warto w tym miejscu przytoczyć słowa Zygmunta Borasa na temat przewodnika po WAP w Szczecinie: „jest jak gdyby miniaturką samego archiwum, jest udanym i komunikatywnym skrótem wszystkiego, co zawiera w sobie bogate archiwum szczecińskie”¹⁶.

W analizowanych w dalszej części niniejszego artykułu recenzjach poruszano m.in. następujące problemy związane z przewodnikami po zasobie archiwum:

ZASADNOŚĆ OPRACOWYWANIA PRZEWODNIKÓW

Piotr Falkowski w recenzji przewodnika po zasobie archiwum kaliskiego dokonuje pewnych porównań opisu zespołu zamieszczonego w opracowaniu z opisem znajdującym się na portalu szukajwarchiwach.pl. Recenzent dochodzi do wniosku, że jest to opis zbliżony, jednakże konkluduje, iż na analizowanym portalu nie znajdziemy jednak dziejów zespołu i bibliografii. Głębia informacyjna jest więc in plus dla przewodnika po zasobie. Natomiast szybkość wyszukiwania informacji i dołączone skany stanowią zalety szukajwarchiwach.pl. P. Falkowski stawia kluczowe pytanie doby społeczeństwa informacyjnego: „Tradycyjne pomoce są ograniczone w dostępie oraz wyszukiwanie w nich zajmuje więcej czasu. Należy postawić pytanie przed archiwistami teoretykami i praktykami, czy nadal istnieje sens wydawania tradycyjnych pomocy?”¹⁷.

¹⁵ B. Ryszewski, *Przegląd*, s. 16–17; H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *op. cit.*, s. 86.

¹⁶ Z. Boras, *op. cit.*, s. 127.

¹⁷ P. Falkowski, [rec.] *Archiwum Państwowe w Kaliszu. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, oprac. Grzegorz Waliś, red. Grażyna Schlender, *Archiwum Państwowe w Kaliszu, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych w Warszawie, Kalisz 2016*, ss. 847, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2017, 8, 10, s. 219.

TYTUŁ PRZEWODNIKA

Zygmunt Kolankowski, recenzujący przewodnik po zasobie archiwum szczecińskiego, zauważył, że opisanie w nim podległych archiwów powiatowych nie zostało odzwierciedlone na karcie tytułowej publikacji¹⁸. Z kolei Andrzej Tomczak w swej recenzji przewodnika po zasobie Archiwum Akt Nowych stwierdza, że kolejne przewodniki powinny mieć inną postać tytułu niż analizowane opracowanie. Zamiast „Archiwum Akt Nowych. Przewodnik po zasobie”, recenzent proponował tytuł „Przewodnik po zasobie Archiwum Akt Nowych”¹⁹.

KONSTRUKCJA PRZEWODNIKA

Tadeuszowi Mencilowi, w recenzji przewodnika z 1958 r. po zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych, zabrakło ogólnego zestawienia bibliografii. W ten sposób można byłoby skrócić szczegółowe zestawienia bibliograficzne funkcjonujące w tym opracowaniu, w tym m.in. przy poszczególnych zespołach archiwalnych²⁰. Janina Bielecka w recenzji tej samej publikacji zauważyła, że konieczną pomocą byłby tutaj spis zespołów lub grup zespołów i zbiorów, a jego brak jest znacznym utrudnieniem dla korzystających z przewodnika. Dodatkowym problemem w tym wypadku było przyjęcie w AGAD metody opracowywania dokumentów i map oddzielnie od pozostałych części zespołów archiwalnych, z którymi powinny tworzyć całość²¹. J. Bielecka zauważyła również, że spis treści rozdziału VII należałoby rozszerzyć o nazwy urzędów, które tworzyły akta skarbowe omówione w tej części przewodnika²². Jadwiga Leskiewiczowa, kolejna recenzentka przewodnika po zasobie AGAD, stwierdziła, że wspomniany rozdział VII stanowi naruszenie przyjętego w poprzednich

¹⁸ Z. Kolankowski, [rec.] *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik. Praca zbiorowa pod redakcją Henryka Lesińskiego*. Warszawa 1964 PWN. 8°, s. 258, 2 nlb., tabl. 4, bibliogr. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1966, 2, s. 551.

¹⁹ A. Tomczak, [rec.] *Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Przewodnik po zasobie archiwalnym. Opracowanie zbiorowe pod redakcją Mieczysława Motasa*. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. Warszawa 1973, „Archeion” 1975, 62, s. 229.

²⁰ T. Mencil, [rec.] *Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach*. I. *Archiwa Dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1958, s. I–XIV, 387, „Archeion” 1960, 32, s. 156.

²¹ J. Bielecka, [rec.] *Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach*. I. *Archiwa dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1958, s. 387, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1960, 22, s. 195.

²² *Ibidem*.

rozdziałach układu według zespołów. W ten sposób w rozdziale VII przewodnika znalazł się dział XVIII *lustrationes et revisiones bonorum regalium*, którego akta były składane do Metryki Koronnej²³. W przypadku rozdziału XIV dokonano zestawienia urzędów i instytucji z lat 1764–1794, ale należałoby ten spis uzupełnić o „Metrykę Litewską” i „Archiwum Królestwa Polskiego”²⁴. Recenzentka miała też zastrzeżenia do tworzenia w przewodniku odrębnych opisów dokumentów i ksiąg miejskich stanowiących *de facto* jeden zespół akt miasta. Opisy zespołów akt miast stanowiły 1/3 analizowanego przewodnika. W przypadku wielu zespołów akt miast dana miejscowość występuje dwukrotnie, w działach dokumentów i następnie ksiąg. Zdaniem J. Bieleckiej wnikliwe opracowanie dokumentów miast, klasztorów i instytucji kościelnych oraz podawanie informacji o innych jeszcze miejscach przechowywania akt tych zespołów upodobniło tę część przewodnika do sumariusza. W ten sposób rozbito jednolitość konstrukcji tego opracowania. Recenzentka sugeruje, że mniej raziłoby umieszczenie tych części przewodnika na jego końcu²⁵. T. Mencil na temat oddzielenia „zespołów dokumentów” od „ksiąg miejskich” w AGAD wypowiada się jeszcze bardziej dosadnie, stwierdzając, że jest to zupełne nieporozumienie. Ponadto zauważa on, że do dokumentów i ksiąg miejskich dołączono również dokumenty i listy cechowe, czyli połączono ze sobą materiały o różnej przynależności zespołowej²⁶. Ten sam recenzent zastanawia się, czy część VI przewodnika opisująca „Sumariusze Metryki Litewskiej” nie mogłaby być omówiona w części V: „Metryka Litewska”. Autor zauważa, że w analizowanym przewodniku scharakteryzowano akta władz partykularnych i innych instytucji (części X–XIII) przed aktami władz centralnych i naczelnych (części XIV–XV), co zaciera próby stosowania podziału „akt według czynników archiwotwórczych w hierarchii władz”²⁷. T. Mencil wskazuje również, że omówienie zawartości akt władz naczelnych i centralnych zajmuje w przewodniku 198 stron. Z kolei akta władz partykularnych i instytucji zostały omówione na 162 stronach. Zdaniem recenzenta proporcja ta nie jest słuszna. Trzonem zasobu AGAD są akta władz centralnych, które zostały omówione zbyt ogólnikowo²⁸. T. Mencil konkluduje, że myśl opracowania tego przewodnika została

²³ J. Leskiewiczowa, [rec.] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach i archiwach dawnej Rzeczypospolitej, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, red. J. Karwasińska, Warszawa, s. 387, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1959, 7, s. 312.*

²⁴ J. Bielecka, *op. cit.*, s. 195; cf. J. Leskiewiczowa, *op. cit.*, s. 312.

²⁵ J. Bielecka, *op. cit.*, s. 195–196.

²⁶ T. Mencil, [rec.] *Archiwum Główne*, s. 159.

²⁷ *Ibidem*, s. 156–157.

²⁸ *Ibidem*, s. 162.

podjęta przedwcześnie. Najpierw należało opracować całkowicie zasób staropolski, a potem dopiero przewodnik²⁹.

S. Pańków w recenzji przewodnika po zasobie Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie zauważa w tym opracowaniu wykaz zespołów, które nie zostały opracowane w przewodniku. Jej zdaniem wykaz ten jest jednak niepełny³⁰. Recenzentka, w swej dość krytycznej opinii na temat omawianego przewodnika, dochodzi do wniosku, że autorzy tego opracowania zatracili właściwą perspektywę przy jego przygotowywaniu. Nie do końca uświadomiono sobie, dla kogo ten przewodnik będzie przeznaczony. To, co jasne i oczywiste dla archiwistów przygotowujących przewodnik, nie musi takie być dla użytkowników tej pomocy. W związku z tym ważne byłoby, aby z przewodnikiem przed drukiem zapoznał się ktoś nieznający zasobu danego archiwum, kto wczułby się w rolę użytkownika i „zadał liczne pytania «dlaczego?»”³¹.

T. Mencil w recenzji przewodnika po zasobie Archiwum Państwowego miasta Poznania i Województwa Poznańskiego opisuje m.in. zastosowany podział materiałów w części A tego opracowania (na 12 działów). Jego zdaniem określenie „inne” w tytule działu VIII: „Akta innych instytucji i organizacji” jest mało precyzyjne. W dziale tym wyróżniają się szczególnie „Dokumenty i akta klasztorne i kościelne (1151–1879)”, będące najstarszymi materiałami archiwalnymi archiwum poznańskiego. Zdaniem recenzenta wymagałyby one w przewodniku jeszcze większego omówienia³². Ponadto zauważa on stosowanie określenia „akta podworskie” na oznaczenie akt majątków ziemskich. W jego opinii nie zawsze można tak różnorodne materiały archiwalne utożsamiać z aktami podworskimi³³.

A. Tomczak, recenzent przewodnika po zasobie Archiwum Akt Nowych, zwraca uwagę, że lepszy przegląd zawartości tego opracowania umożliwiłoby umieszczenie nazw wszystkich 445 zespołów w spisie treści³⁴.

Zenon Guldon w recenzji przewodnika po zasobie archiwum kieleckiego i jego oddziałów, opublikowanego w 1993 r., zwraca uwagę, że nie

²⁹ *Ibidem*, s. 163.

³⁰ S. Pańków, [rec.] *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik*, Warszawa 1964, ss. 258, „Archeion” 1966, 45, s. 219.

³¹ *Ibidem*.

³² T. Mencil, [rec.] *Archiwum Państwowe miasta Poznania i Województwa Poznańskiego. Przewodnik po zasobie archiwalnym. Opracowanie zbiorowe pod kierunkiem Czesława Skopowskiego. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych*, Warszawa 1969, s. 792, ilustr. 29, „Archeion” 1970, 54, s. 213, 215.

³³ *Ibidem*, s. 213.

³⁴ A. Tomczak, *op. cit.*, s. 226.

ujęto w nim Oddziału w Sandomierzu. Wspomniany oddział podlegał Archiwum Państwowemu w Kielcach od 1 kwietnia 1985 r.³⁵

Janusz Tandecki, recenzujący przewodnik po zasobie archiwum lubelskiego i jego oddziałów w Chełmie, Kraśniku i Radzynie Podlaskim, zwraca uwagę, że konstrukcję przewodnika oparto na wskazówkach metodycznych opracowanych w NDAP. Ponadto skorzystano z doświadczeń twórców przewodnika po zasobie archiwum gdańskiego. Recenzent zauważa również, że w 1976 r. trafił do NDAP tekst przewodnika po zasobie Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lublinie i jego archiwów powiatowych w Krasnymstawie, Kraśniku, Łukowie i Zamościu zredagowany przez Franciszka Cieślaka. W oparciu o krytyczne recenzje wewnętrzne doc. S. Pańków i prof. dr. hab. A. Tomczaka zarzucono na wiele lat plany druku tego opracowania. Ówczesne zarzuty recenzentów dotyczyły niekonsekwencji redakcyjnych, problemów metodycznych oraz samej konstrukcji pracy³⁶.

P. Falkowski, recenzent przewodnika po zasobie archiwum kaliskiego, zauważył, że na końcu opracowania zamieszczono fotografie wybranych materiałów archiwalnych. Jego zdaniem najlepszym miejscem do tego byłyby początkowe części przewodnika, np. po wprowadzeniu. P. Falkowski w ogóle zastanawia się, czy reprodukcje w przewodnikach po zasobach archiwów są potrzebne, ponieważ „nic nie wnoszą do aparatu wyszukiwawczo-informacyjnego”³⁷.

UWAGI DO PRZEDMOWY I WSTĘPU

T. Mencil, recenzujący przewodnik po zasobie AGAD, stwierdził, że przedmowa jest lakoniczna i „stanowczo niewystarczająca”. Zabrakło mu tutaj omówienia dziejów AGAD³⁸. J. Leskiewiczowa, recenzentka tego samego przewodnika, zauważyła we wstępie do tej publikacji zapowiedzi dotyczące informowania o pieczęciach znajdujących się w zespołach

³⁵ Z. Guldon, [rec.] *Archiwum Państwowe w Kielcach i jego oddziały w Jędrzejowie, Pińczowie i Starachowicach. Przewodnik po zasobie archiwalnym, oprac. zbior. pod kierunkiem Stanisława Marcinkowskiego, Warszawa–Łódź 1993, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 465, ilustr. 22, „Archeion” 1994, 93, s. 179.*

³⁶ J. Tandecki, [rec.] *Archiwum Państwowe w Lublinie i jego Oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzynie Podlaskim. Przewodnik po zasobie archiwalnym, t. 1, oprac. zbior., red. Franciszek Cieślak, Maria Trojanowska, Lublin 1997, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Państwowe w Lublinie, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, ss. 735, „Archeion” 2000, 101, s. 188–189.*

³⁷ P. Falkowski, *op. cit.*, s. 219.

³⁸ T. Mencil, [rec.] *Archiwum Główne*, s. 156.

archiwalnych. W części opisowej przewodnika sfragistyk nie znajdzie jednak dla siebie żadnych danych³⁹.

A. Tomczak w swej recenzji przewodnika po zasobie Archiwum Akt Nowych stwierdza, że zarys dziejów archiwum dostarcza nam jedynie garść najbardziej podstawowych informacji z historii⁴⁰. Szczególnie ważne dla losów AAN i jego zasobu lata 1939–1944 zostały opisane w 10 wierszach, a autor wstępu odsyła następnie czytelnika do istniejącej na ten temat literatury. Recenzentowi zabrakło również omówienia we wstępie dotychczasowej literatury informującej o zasobie AAN. Recenzowany przewodnik winien z kolei podawać, co przynosi nowego względem poprzednich pomocy tego typu⁴¹. Zdaniem recenzenta przewodniki są opracowaniami autonomicznymi, niezależnymi od innych publikacji i pewien zestaw informacji powinny zawsze dostarczać, bez względu na fakt, że były one wcześniej opublikowane⁴². A. Tomczakowi zabrakło również „wstępu ustrojowego” oraz informacji o narastaniu zasobu⁴³. Wreszcie wstęp powinien informować, jakie zespoły winny znajdować się w archiwum zgodnie z jego właściwością, a w nim się nie znalazły. A. Tomczak stwierdza: „Fakty niewymienienia pewnych zespołów w zasobie Archiwum Akt Nowych (oczywiście takich, dla których Archiwum to jest właściwym miejscem przechowywania), nie świadczą bynajmniej, jak można wnosić, o nieistnieniu tych zespołów”⁴⁴.

Niezwykle surową i wymagającą recenzentką wydaje się być Maria Tarakanowska, autorka wskazówek metodycznych dotyczących opracowywania przewodników po zasobie archiwum z 1982 r. W recenzji przewodnika po zasobie Archiwum Państwowego w Jeleniej Górze dostrzega brak we wstępie pewnych wiadomości o archiwum, które mogłyby mieć znaczenie dla użytkownika. Recenzentka wskazuje tutaj na brak informacji o zakresie terytorialnym działania archiwum, jego działalności naukowej i informacyjno-popularyzacyjnej, działaniach podejmowanych w celu zabezpieczenia zasobu, udostępniania go czy kadrze kierowniczej archiwum. M. Tarakanowska sugerowała jednocześnie ukazanie procesu kształtowania zasobu na tle przemian ustrojowych regionu ówczesnego

³⁹ J. Leskiewiczowa, *op. cit.*, s. 313.

⁴⁰ A. Tomczak, *op. cit.*, s. 225.

⁴¹ *Ibidem*, s. 227.

⁴² *Ibidem*, s. 228.

⁴³ *Ibidem*, s. 228.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 228–229; podobnie T. Mencil w recenzji przewodnika po zasobie Archiwum Państwowego miasta Poznania i województwa poznańskiego T. Mencil, [rec.] *Archiwum Państwowe miasta*, s. 216.

województwa jeleniogórskiego⁴⁵. W ten sposób, jej zdaniem, udałooby się zidentyfikować luki związane z materiałami archiwalnymi, występujące w zasobie. We wstępie do przewodnika zabrakło również informacji o zespołach archiwalnych wytworzonych na terenie obszaru działania archiwum, a znajdujących się w innych instytucjach. Zdaniem M. Tarakanowskiej we wstępie powinny zostać określone granice chronologiczne zasobu, rozmiary jego części do 1945 r. i po tej dacie, stan zmikrofilmowania, należałoby podać adres archiwum oraz godziny funkcjonowania pracowni naukowych. Ze wstępu nie wynika, czy przewodnik obejmuje również zespoły, które nie zostały opracowane. Wreszcie w przewodniku nie zostało wyjaśnione, czym jest grupa zespołów, zespół złożony, zbiór zespołów szczytkowych i kolekcja archiwalna. Ponadto recenzującej zabrakło wyjaśnień na temat zasad „gromadzenia, klasyfikacji i opracowania materiałów archiwalnych, w kontekście ich zastosowania w zasobie archiwum jeleniogórskiego”⁴⁶.

M. Tarakanowska recenzowała również materiały do przewodnika po zasobie archiwum częstochowskiego. W części traktującej na temat archiwum w Częstochowie nie zamieszczono danych na temat wielkości zasobu opracowanego i nieopracowanego. Zdaniem recenzentki interesujące byłyby również dane liczbowe związane z udostępnieniem (liczba korzystających, liczba odwiedzin w pracowni naukowej, liczba udostępnionych jednostek archiwalnych). W analizowanym opracowaniu należało również przybliżyć zasady udostępniania, podać informacje, gdzie znajduje się pracownia naukowa i w jakich godzinach jest czynna⁴⁷.

Mieczysław Motas, analizując przewodnik po zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu, zwraca uwagę, że z krótkiego wstępu nie dowiadujemy się nawet, kiedy powstało archiwum. Recenzowany wstęp nie zawierał także informacji na temat wielkości zasobu archiwum wrocławskiego⁴⁸. Na podobną kwestię zwraca uwagę I. Janosz-Biskupowa,

---

⁴⁵ Odrębnego zarysu dziejów ustrojowych regionu częstochowskiego zabrakło w materiałach do przewodnika po zasobie archiwum częstochowskiego, zob. M. Tarakanowska, [rec.] *Franciszek Sobalski, Archiwum Państwowe w Częstochowie. Materiały do przewodnika po zasobie archiwalnym, ziemia częstochowska, t. 14, Częstochowa 1984, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, s. 245–346, „Archeion” 1987, 83, s. 208.*

⁴⁶ M. Tarakanowska, [rec.] *Czesław Margas, Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze. Przewodnik po zasobie, Jelenia Góra 1984, Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego nr 32, s. 233, „Archeion” 1988, 84, s. 250–251.*

⁴⁷ Eadem, [rec.] *Franciszek*, s. 208–209, pomoc została ujęta w niniejszym artykule, ponieważ jest swą konstrukcją i zakresem podawanych informacji bardzo zbliżona do przewodnika.

⁴⁸ M. Motas, [rec.] *Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Przewodnik po zasobie archiwalnym do 1945 roku, oprac. zbior., red. A. Dereń, R. Żerelik, Wrocław 1996, ss. 386, „Archeion” 1997,*

recenzując przewodnik po zasobie archiwum szczecińskiego, tj. brak określenia we wstępie wielkości zasobu w j.a.⁴⁹

P. Falkowski wszedł w polemikę z autorami przedmowy do przewodnika po zasobie archiwum kaliskiego, którzy zauważyli m.in., że w ostatnim czasie trafiają do archiwów tzw. zwykli obywatele, nieznający zasobu i mający problemy, aby z niego korzystać. Opublikowany przewodnik miał pomóc takim obywatelom w dotarciu do poszukiwanych archiwaliów. P. Falkowski stwierdził, że przewodnik po zasobie archiwum jest jednak opracowaniem naukowym skierowanym przede wszystkim do badaczy⁵⁰. Ten sam recenzent analizując część wstępu zatytułowaną „Dzieje Archiwum i jego zasobu”, pozytywnie ocenił wskazanie przez autorów przewodnika innych archiwów przechowujących materiały archiwalne dotyczące Kalisza i okolic. Jednocześnie jednak zgłosił postulat, że można było w tym przypadku pokusić się o podanie dokładniejszych danych o takich zespołach archiwalnych i ich zawartości. Zdaniem recenzenta zabieg taki spowodowałby, że w ten sposób uzyskalibyśmy informację idealną o materiałach archiwalnych na temat regionu kaliskiego⁵¹.

OPISY POSZCZEGÓLNYCH ZESPOŁÓW

Wątpliwości T. Mencla w recenzji przewodnika po zasobie AGAD budzi w przypadku Metryki Koronnej włączenie do serii wpisów Metryki Mazowieckiej z lat 1426–1526. Recenzentowi szczególnie nie podoba się fakt, że właśnie w przewodniku zdecydowano się na takie rozwiązanie, które jego zdaniem wymagało dyskusji szczegółowej i uzasadnienia na łamach „Archeionu”. T. Mencil stwierdza także, że zawartość ksiąg Metryki Koronnej potraktowano nazbyt ogólnikowo⁵².

I. Janosz-Biskupowa w przewodniku po zasobie archiwum szczecińskiego zauważa, że o ile akta landratur omówiono, stosując jeden format opisu, to nie zdecydowano się na taki zabieg w przypadku akt miejskich. Recenzentka przypuszcza, że mógł tutaj zadecydować układ nadany zespołom akt miejskich w inwentarzach, co jednak nie powinno mieć przełożenia na przewodnik⁵³. I. Janosz-Biskupowa podaje również

98, s. 212.

⁴⁹ I. Janosz-Biskupowa, [rec.] *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik, Warszawa 1964*, s. 258, „Zapiski Historyczne” 1966, 31, 3, s. 219.

⁵⁰ P. Falkowski, *op. cit.*, s. 218.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² T. Mencil, [rec.] *Archiwum Głównie*, s. 157.

⁵³ I. Janosz-Biskupowa, *op. cit.*, s. 220.

liczne przykłady niekonsekwencji związane z tłumaczeniem niemieckich nazw geograficznych (np. Gryfia – Greifswald, Grzym – Grimmen) i terminów występujących w nazwach zespołów (np. „archiwum rodzinne” zamiast „podworskie” lub „rodzinne”, „Staatsarchiv” zamiast „Archiwum Państwowe”). Nie do końca podoba się jej tłumaczenie nazw miejscowości takich jak Stralsund na język polski (Strzałów). W przypadku tego przewodnika nie wywiązała się więc ze swych zadań redakcja i adiustacja⁵⁴. Z. Kolankowski, kolejny recenzent tego przewodnika, dziwi się, że w opracowaniu znalazły się opisy zespołów, których już nie ma w archiwum, ponieważ zostały przekazane do innych archiwów⁵⁵. Na problem ten zwraca uwagę również S. Pańków, której nie wydaje się słuszne zamieszczanie w tym przewodniku informacji o zespołach w Archiwum Wojewódzkim w Koszalinie, w Szczecinku lub Słupsku. Recenzentka wyjaśnia, że autorzy przewodnika nie podali też powodów umieszczenia tych zespołów w przewodniku szczecińskim⁵⁶. Z. Kolankowski stwierdza, iż podstawą dla części opisowej tego przewodnika był przede wszystkim zespół archiwalny. W taki sposób omówiono zespoły starostw przechowywane w WAP w Szczecinie, ale przy omawianiu zespołów starostw z tego samego okresu w oddziałach powiatowych zdecydowano się na ujęcia sumaryczne. Należałoby więc tutaj dokonać pewnych ujednoczeń⁵⁷. Z. Kolankowski, podobnie jak I. Janosz-Biskupowa, zauważa szereg niekonsekwencji związanych z tłumaczeniem nazw instytucji z języka niemieckiego na język polski. Przykładowo Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde ma w przewodniku cztery różne nazwy polskie. Recenzent zauważa, że na wstępnym etapie prac nad przewodnikiem nie podjęto się wypracowania stosowanych zasad mających na celu dokonanie ujednoczeń w tym zakresie⁵⁸. S. Pańków, recenzentka tego przewodnika, chwali opracowania ustrojowe przygotowane dla poszczególnych zespołów archiwalnych. Jednocześnie dostrzega, że nie zawsze były to opracowania precyzyjne, szczególnie w zakresie terminologii⁵⁹. W opisach zespołów daty bardzo często nie pokrywają się z datami powstania i likwidacji twórcy. Recenzentka podaje, że wyjaśnienia różnic w datach pojawiają się w przewodniku niezwykle rzadko⁶⁰. S. Pańków uważa, że informacja przy danym zespole archiwalnym na temat istniejącego inwentarza jest nazbyt uboga. Jej

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Z. Kolankowski, *op. cit.*, s. 550–551.

⁵⁶ S. Pańków, [rec.] *Wojewódzkie*, s. 219.

⁵⁷ Z. Kolankowski, *op. cit.*, s. 552.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ S. Pańków, [rec.] *Wojewódzkie*, s. 216.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 217.

zdaniem badacz chciałby wiedzieć, kiedy powstał inwentarz oraz w jakim języku został on sporządzony⁶¹. Jeśli akta Rejencji Szczecińskiej posiadają 34 tomy repertoriów i inwentarzy oraz do tego inwentarz książkowy, to ważną informacją byłoby określenie stopnia użyteczności tych pomocy. Natomiast archiwista byłby zainteresowany, czy wspomniane pomoce nie są dawnymi pomocami kancelaryjnymi⁶². S. Pańków nie wie, dlaczego w analizowanym przewodniku nazwy zespołów podano na pierwszym miejscu w języku niemieckim, a na drugim w języku polskim. Kwestia ta nie została wyjaśniona przez autorów przewodnika⁶³.

A. Tomczak w recenzji przewodnika po zasobie AAN sugeruje, aby bibliografia w notach na temat poszczególnych zespołów była ograniczona tylko do wykorzystanych pozycji. Jego znaczne wątpliwości budziło ciągle cytowanie wydawnictw słownikowych i encyklopedycznych, w tym *Matego słownika historii Polski*⁶⁴. A. Tomczak wychodzi również z propozycją, aby zmienić sposób cytowania literatury w przewodniku w związku z jej obfitością. Jego zdaniem należałoby odejść od cytowania w układzie alfabetycznym i pogrupować literaturę rzeczowo, począwszy od najważniejszych prac⁶⁵. Recenzent ten postuluje również, aby noty informacyjne o poszczególnych zespołach podawały informacje o miejscu przechowywania tych części materiałów archiwalnych zespołu, które trafiły do innych archiwów lub instytucji pokrewnych. Przewodnik po zasobie AAN podaje częściowo tego typu informacje, ale nie mamy pewności, czy udało się zidentyfikować wszystkie tego typu przypadki⁶⁶.

M. Tarakanowska, recenzując przewodnik po zasobie archiwum jeleniogórskiego, stwierdziła, że nazbyt lakonicznie informowano w nim o nadanym układzie not w obrębie poszczególnych rozdziałów⁶⁷. Z kwestii bardziej szczegółowych recenzentka zauważyła, że w części zasobu do 1945 r. występują dwa zbiory zespołów szczątkowych, które niesłusznie nazwano „kolekcjami”. Ponadto przy omawianiu zbiorczym zespołów jednorodnych, w tym m.in. grup zespołów, zespołów złożonych lub zbiorów szczątków zespołów nie odnotowano tego faktu. Przeprowadzając

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, s. 217–218.

⁶³ *Ibidem*, s. 220.

⁶⁴ A. Tomczak, *op. cit.*, s. 226.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 228.

⁶⁷ M. Tarakanowska, [rec.] *Czesław*, s. 251–252. Podobne uwagi M. Tarakanowska miała do materiałów do przewodnika po zasobie archiwum częstochowskiego. Jej zdaniem w tym wypadku układ not informacyjnych w poszczególnych działach tematycznych był niejasny. Dla recenzentki nie było wystarczające wyjaśnienie, że zastosowano układ rzeczowo-chronologiczny w opracowaniu, zob. eadem, [rec.] *Franciszek*, s. 209.

wnikliwą analizę opisów zespołów, M. Tarakanowska stwierdziła, że charakterystyki ustrojowe zespołów nie zawierają niektórych podstawowych danych (dat powstania i zakończenia działalności przez twórcę zespołu, przedstawienia jego funkcji i kompetencji, omówienia struktury organizacyjnej i jej zmian w toku działalności twórcy zespołu)⁶⁸. Uwaga ta dotyczyła zespołów opracowanych, gdzie teoretycznie ze wstępu do inwentarza można było zaczerpnąć te informacje, jak i tych, które nie zostały opracowane. Według recenzentki dużo zespołów opracowanych (głównie szczątkowych) nie posiadało w przewodniku charakterystyk ustrojowych⁶⁹. M. Tarakanowska pokusiła się tutaj o uwagę natury ogólnej, że żaden z zespołów opracowanych nie powinien być w przewodniku pozostawiony bez najważniejszych informacji na temat dziejów jego twórcy. Z kolei, jej zdaniem, dla zespołów nieopracowanych należałoby przynajmniej ustalić datę powstania i zakończenia działalności przez twórcę zespołu. Recenzentka zauważyła także, że dobrym rozwiązaniem jest zamieszczanie sygnatur archiwalnych od – do dla poszczególnych grup rzeczowych zamiast podawanie łącznej liczby jednostek archiwalnych. Informowanie użytkownika o liczbie jednostek archiwalnych dotyczących danej grupy rzeczowej nie ułatwia mu pracy. M. Tarakanowska konkluduje, że wartość tego przewodnika podniosłyby informacje na temat dziejów zespołów, stanu ich zmikrofilmowania czy języka materiałów archiwalnych. Recenzentka stwierdziła także, że przewodnik powinien informować o wielkości dopływów nieopracowanych do zespołów opracowanych⁷⁰. Listę tę uzupełnia recenzja M. Tarakanowskiej materiałów do przewodnika po zasobie archiwum częstochowskiego. Tutaj wymieniono jeszcze brak stosowanego skrótu nazwy zespołu. Ponadto przy zespołach posiadających inwentarze archiwalne nie podawano nazwisk ich autorów oraz miejsca i roku sporządzenia tej pomocy. Z kolei na końcu not informacyjnych nie zamieszczono bibliografii poszczególnych zespołów⁷¹.

Recenzentka zwraca uwagę na jeszcze jedną istotną sprawę, a mianowicie, że przed przygotowaniem przewodnika wszystkie zespoły w archiwum nieposiadające ewidencji powinny zostać zewidencjonowane, chociażby na spisach tymczasowych⁷². Podobnie jak w przypadku przewodnika po zasobie archiwum jeleniogórskiego, M. Tarakanowska zauważa, że przy omawianiu zawartości poszczególnych zespołów należałoby dla grup rzeczowych podawać ich daty krańcowe oraz sygnatury

⁶⁸ Eadem, [rec.] *Czesław*, s. 251–252; podobne uwagi eadem, [rec.] *Franciszek*, s. 209–210.

⁶⁹ Eadem, [rec.] *Czesław*, s. 251–252; podobne uwagi eadem, [rec.] *Franciszek*, s. 209.

⁷⁰ Eadem, [rec.] *Czesław*, s. 251–252.

⁷¹ Eadem, [rec.] *Franciszek*, s. 210.

⁷² *Ibidem*, s. 209.

od – do⁷³. W związku z upaństwowieniem przedsiębiorstw po 1945 r. archiwum częstochowskie potraktowało ich materiały archiwalne jako odrębne zespoły archiwalne. Recenzentka sugeruje więc, aby za pomocą odsyłaczy w odpowiednich miejscach not informacyjnych o zespołach zaznaczyć, że materiały danego zakładu pracy przed 1945 r. i po tej dacie zostały podzielone na dwa zespoły archiwalne. Jednocześnie należałoby podać pozycję przewodnika, w której każdy z zespołów został omówiony⁷⁴.

Z. Guldon, recenzując przewodnik po zasobie archiwum kieleckiego i jego oddziałów, wydany w 1993 r., przypomina, że w 1990 r. przejęto do zasobu Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Kielcach. W Archiwum tego KW znajdowały się, poza aktami partyjnymi różnego szczebla, w tym PPR i PPS, m.in. także materiały archiwalne Zarządu Wojewódzkiego ZMP, sądów okręgowych w Radomiu i Kielcach (dotyczące ruchu robotniczego) i Prokuratora przy Sądzie Okręgowym w Kielcach z okresu międzywojennego, a także akta więźniów politycznych z okolicznych zakładów karnych z okresu międzywojennego i okupacji hitlerowskiej. Recenzent zauważył, że w przewodniku ujęto jedynie część tych materiałów archiwalnych⁷⁵. Z. Guldon wskazuje również m.in. na zespół Wojskowego Sądu Rejonowego w Kielcach z lat 1946–1955 (zawierający cenne materiały do pogromu kieleckiego), który w przewodniku został ujęty pod pozycją 597. We wspomnianej pozycji wymieniono łącznie 19 zespołów, które nie zostały wykazane w przeglądzie szczegółowym. Recenzent zauważył, że w bibliografiach o zespole podawano najczęściej publikowane źródła oparte na aktach zespołów. Wspomniane bibliografie zostały przez Z. Guldona uzupełnione⁷⁶.

Wątpliwości M. Motasa w recenzji przewodnika po zasobie archiwum wrocławskiego, w punktach odnoszących się do „dziejów twórcy zespołu i samego zespołu, a także kompetencji i zakresu terytorialnego instytucji”, budzi nazewnictwo zespołów i wymieszanie pojęć występujących w archiwistyce. „Depozyty”, „akta dwóch szkół” oraz „materiały teatrów” zostały w przewodniku określone jako „zespół”. Ponadto w tej części opisów znalazły się dane, które powinny charakteryzować zawartość zespołów i zbiorów. Noty na temat poszczególnych zespołów archiwalnych zawierają również częściowo informacje na temat stanu zachowania materiałów archiwalnych. Niekiedy są to informacje o charakterze opisowym, mówiące nam o tym, że zespół lub zbiór jest zachowany

⁷³ *Ibidem*, s. 210.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Z. Guldon, *op. cit.*, s. 180.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 181.

szczętkowo, fragmentarycznie, niekompletnie, jest zdekompletowany lub niemal kompletny. Nie to jednak budzi niepokój M. Motasa, tylko określanie procentowego stanu zachowania niektórych zespołów, który wynosił 99,5%, 99,8% lub 100%. W 100%, zdaniem opracowujących przewodnik, był zachowany zespół, którego materiały archiwalne pochodziły z okresu od XIII w. do początków XIX w.⁷⁷

WYKAZY SKRÓTÓW

Te zdarzają się być niepełne w stosunku do tego, co użyto w przewodniku⁷⁸.

INDEKSY OSÓB, NAZW GEOGRAFICZNYCH, ZESPOŁÓW, URZĘDÓW I INSTYTUCJI

J. Bielecka w recenzji przewodnika z 1958 r. po zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych stwierdza, że najłabszą stroną tej publikacji są skorowidze. Jedno nazwisko w tym skorowidzu zostało zamieszczone, ponieważ odnosi się do twórcy materiałów archiwalnych, a inne, gdyż występuje w omawianych w przewodniku dokumentach. Tak samo jest z miejscowościami. Jeden wskaźnik liczbowy oznaczał stronę, na której został omówiony zespół akt miasta, a kolejny wskaźnik liczbowy dotyczył wejścia Szwedów do tego miasta⁷⁹. S. Pańków w recenzji przewodnika po zasobie archiwum szczecińskiego stwierdza odnośnie do indeksów, że autorom tego opracowania nie starczyło już chyba „sił i energii do zakończenia pracy i jej definitywnego zamknięcia”. Zabrakło m.in. indeksu rzeczowego i nie zastąpi go, tak jak chcieli autorzy przewodnika, spis treści. Z kolei hasło „Kamień” w indeksie miejscowości występuje 43 razy, gdy informacje o aktach dotyczących Kamienia znajdują się tylko na 21 stronach. Recenzentka sugerowała w tym wypadku wyłuszczenie odpowiednich cyfr w indeksie, co skróciłoby poszukiwania⁸⁰.

M. Motas z kolei w recenzji przewodnika po zasobie archiwum wrocławskiego zwraca uwagę, że w indeksach na końcu opracowania

⁷⁷ M. Motas, *op. cit.*, s. 212.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ J. Bielecka, *op. cit.*, s. 194–195.

⁸⁰ S. Pańków, [rec.] *Wojewódzkie*, s. 218–219.

zabrakło nazw niemieckich, które byłyby informacjami niezwykle potrzebnymi historykowi⁸¹.

PODSUMOWANIE

W podsumowaniu należy wyraźnie stwierdzić, że analizując przewodniki po zasobie archiwum, mamy do czynienia z materiały niezwykle delikatną i trudną do jednoznacznej oceny. Każdorazowo były to opracowania bardzo obszerne, będące często wynikiem paroletnich i czasochłonnych prac wieloosobowych zespołów. Pytanie o to, czy jest we współczesnym świecie jeszcze miejsce dla tradycyjnych książkowych przewodników po zasobie archiwum, będzie chyba długo pytaniem otwartym. Prace nad przewodnikami w formie tradycyjnej stanowią dla wszystkich archiwów niepowtarzalny moment i duże wyzwanie. Wiążą się one każdorazowo z intensyfikacją opracowywania, pozwalają na poprawienie i ujednoczenie ewidencji archiwalnej, a także dopracowanie dotychczasowej informacji na temat zasobu archiwum. Analizowane recenzje przewodników po zasobie archiwum pokazują, jak dużo jest możliwości potknięcia się w tych pracach. Co ciekawe, chyba nie do końca również pomagają tu wskazówki metodyczne z 1982 r. Wydaje się, że zasoby polskich archiwów trudno niekiedy ująć w tym zakresie w jakieś ramy i dostarczyć im jednoznacznego rozwiązania. Sytuację tę najlepiej chyba obrazuje przewodnik po zasobie AGAD z 1958 r. W archiwum tym podjęto już przed opracowaniem przewodnika złe decyzje z punktu widzenia metodyki archiwalnej i odzwierciedleniem tego jest budowa wewnętrzna analizowanej pomocy. Wydaje się, że przewodnik ten w jakimś sensie utrwała jeszcze wspomniane błędy. W odniesieniu do kilku przewodników w recenzjach przywoływane są pewne ogólne zasady ich przygotowywania. Po pierwsze najpierw należy opracować zasób, a potem przystąpić do prac nad przewodnikiem. W tym punkcie trzeba dodać również uwagę, że przed przygotowaniem przewodnika wszystkie zespoły w archiwum nieposiadające ewidencji powinny zostać zewidencjonowane. Po drugie przewodniki są opracowaniami autonomicznymi, niezależnymi od innych publikacji o archiwum i jego zasobie. W związku z tym powinny zawsze same dostarczać pewnego zestawu informacji. Po trzecie przewodnik po zasobie nie jest miejscem, aby wprowadzać w nim zaskakujące rozwiązania mające charakter dyskusyjny. Po czwarte przewodnik wiąże się z licznymi pracami mającymi na celu ujednoczenie informacji o zasobie danego archiwum, szczególnie w odniesieniu do

⁸¹ M. Motas, *op. cit.*, s. 212.

zespołów jednorodnych. Po piąte żaden z opracowanych zespołów nie powinien być w przewodniku pozostawiony bez najważniejszych informacji na temat dziejów jego twórcy. Po szóste dla zespołów nieopracowanych należałoby w przewodniku przynajmniej ustalić datę powstania i zakończenia działalności przez twórcę zespołu. Po siódme, gdy już nam starczyło sił, aby przygotować przewodnik, to zadbajmy także o jakość indeksów w tym opracowaniu.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Sources (Źródła)

Pismo Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 6 czerwca 2000 r. w sprawie zaleceń dotyczących opracowania informatora o zasobie archiwum państwowego, <https://www.gov.pl/web/archiwa/rok-2000> [dostęp: 28 VII 2022].

Pismo okólne nr 4 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 12 czerwca 1982 r. w sprawie wprowadzenia wskazówek metodycznych dotyczących opracowywania przewodników po zasobie archiwum, w: *Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w latach 1952–2000*, wybór i oprac. M. Tarakanowska, E. Rosowska, Warszawa 2001.

Studies (Opracowania)

Bielecka J., [rec.] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach. I. Archiwa dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1958, s. 387, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1960, 22.

Boras Z., [rec.] *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik*, praca zbiorowa pod redakcją H. Lesińskiego, Warszawa 1964, „Przegląd Zachodnio-Pomorski” 1966, 1.

Chodubski A., [rec.] *Archiwum Państwowe w Radomiu. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, oprac. zbior., red. H. Kisiel, Warszawa 1996, *Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych*, ss. 235, 11 nlb., ilustr., „Archeion” 1997, 98.

Degen D., Degen R., *Informatory o zasobie archiwalnym. Próba analizy przydatności informacyjnej*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2014, 2, 13.

Falkowski P., [rec.] *Archiwum Państwowe w Kaliszu. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, oprac. Grzegorz Waliś, red. Grażyna Schlender, *Archiwum Państwowe w Kaliszu, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych w Warszawie*, Kalisz 2016, ss. 847, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2017, 8, 10.

Gołombiowski M., *Informatory archiwalne jako narzędzia informacji*, „Archeion” 1984, 78.

Gołombiowski M., *Przewodniki archiwalne i ich miejsce w systemie informacji archiwalnej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” 1983, 19.

Guldon Z., [rec.] *Archiwum Państwowe w Kielcach i jego oddziały w Jędrzejowie, Pińczowie i Starachowicach. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, oprac. zbior. pod kierunkiem Stanisława Marcinkowskiego, Warszawa–Łódź 1993, *Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Wydawnictwo Naukowe PWN*, s. 465, ilustr. 22, „Archeion” 1994, 93.

Janosz-Biskupowa I., [rec.] *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik*, Warszawa 1964, s. 258, „Zapiski Historyczne” 1966, 31, 3.

Kolankowski Z., [rec.] *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik. Praca zbiorowa pod redakcją Henryka Lesińskiego*. Warszawa 1964 PWN. 80, s. 258, 2 nlb., tabl. 4,

- bibliogr. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1966, 2.
- Krahel T., [rec.] *Przewodnik po zasobie Archiwum Państwowego w Poznaniu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1971, 22.
- Kwiatkowska W., *Dorobek polskiej archiwistyki w zakresie metodyki opracowania zasobu archiwalnego*, Warszawa 2014.
- Laszuk A., *Zasób polskich archiwów państwowych w publikowanych przewodnikach*, w: *W kręgu historii i archiwistyki. Księga jubileuszowa ofiarowana Czesławowi Margasowi w pięćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J.R. Sielezin, Jelenia Góra 2015.
- Lenort F., *Przewodniki oraz inventarze po archiwach, zespołach i zbiorach opublikowane w Polsce po roku 1945*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1969, 18.
- Leskiewiczowa J., [rec.] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach i archiwach dawnej Rzeczypospolitej, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych*, red. J. Karwasńska, Warszawa, s. 387, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1959, 7.
- Lewandowska M., *Sprawozdanie z narady w sprawie opracowywania przewodników po zasobach archiwów*, „Archeion” 1970, 54.
- Mencel T., [rec.] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach. I. Archiwa Dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1958, s. I–XIV, 387, „Archeion” 1960, 32.
- Mencel T., [rec.] *Archiwum Państwowe miasta Poznania i Województwa Poznańskiego. Przewodnik po zasobie archiwalnym. Opracowanie zbiorowe pod kierunkiem Czesława Skopowskiego. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych*, Warszawa 1969, s. 792, ilustr. 29, „Archeion” 1970, 54.
- Motas M., [rec.] *Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Przewodnik po zasobie archiwalnym do 1945 roku, oprac. zbior.*, red. A. Dereń, R. Żerelik, Wrocław 1996, ss. 386, „Archeion” 1997, 98.
- Pańków S., *Przewodniki archiwalne*, „Archeion” 1966, 45.
- Pańków S., *Uwagi na temat opracowania przewodnika po zasobie archiwum (tekst powielony przy piśmie PNE-916-1 z 8 września 1967 r.)*, 1967.
- Pańków S., *Uwagi na temat opracowania przewodnika po zasobie archiwum (tekst uzupełniony, powielony w NDAP)*, Kraków 1976.
- Pańków S., [rec.] *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik*, Warszawa 1964, ss. 258, „Archeion” 1966, 45.
- Piechota R., *Sprawozdanie z konferencji poświęconej omówieniu zasad i metod opracowywania przewodników po archiwach*, „Archeion” 1966, 44.
- Przewodnik po zasobie archiwum*, w: *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, oprac. T. Grygier, W. Maciejewska, J. Płocha, I. Sułkowska-Kurasiowa, M. Tarakanowska, M. Wąsowicz, W. Zyśko, Warszawa 1974.
- Robótka H., Ryszewski B., Tomczak A., *Archiwistyka*, Warszawa 1989.
- Ryszewski B., *Przegląd oraz systematyka pomocy archiwalnych polskich i obcych opublikowanych w ostatnim ćwierćwieczu*, „Archeion” 1990, 87.
- Ryszewski B., *Uwagi o dawnych i nowych przewodnikach archiwalnych*, „Archeion” 1984, 78.
- Salmonowicz S., *O rzemiośle recenzenta. Studia z warsztatu historyka*, Warszawa 1999.
- Salmonowicz S., Serczyk J., *Téchne i Éthos recenzenta. Refleksje nad współczesną polską krytyką historyczną*, „Historyka” 1974, 4.
- Siemiński J., *Przewodnik po archiwach polskich*, t. 1, *Archiwa Dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1933.
- Suchodolski W., *Projekt przewodnika po polskich archiwach państwowych doby porozbiorowej (1772–1918)*, „Archeion” 1934, 12.

- Sztaudynger J., *Nie tylko „Piórka”*. *Fraszki, wiersze, bajki*, wyboru dokonała A. Sztaudynger-Kaliszewicz, Łódź 1986.
- Tandecki J., [rec.] *Archiwum Państwowe w Lublinie i jego Oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzynie Podlaskim. Przewodnik po zasobie archiwalnym, t. 1, oprac. zbior., red. Franciszek Cieślak, Maria Trojanowska, Lublin 1997, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Państwowe w Lublinie, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, ss. 735, „Archeion” 2000, 101.*
- Tarakanowska M., [rec.] *Czesław Margas, Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze. Przewodnik po zasobie, Jelenia Góra 1984, Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego nr 32, s. 233, „Archeion” 1988, 84.*
- Tarakanowska M., [rec.] *Franciszek Sobalski, Archiwum Państwowe w Częstochowie. Materiały do przewodnika po zasobie archiwalnym, ziemia częstochowska, t. 14, Częstochowa 1984, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, s. 245–346, „Archeion” 1987, 83.*
- Tomczak A., [rec.] *Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Przewodnik po zasobie archiwalnym. Opracowanie zbiorowe pod redakcją Mieczysława Motasa. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. Warszawa 1973, „Archeion” 1975, 62.*
- Wąsowicz M., *Prace nad przewodnikiem po zespołach Archiwum Głównego Akt Dawnych. t. 2, „Archeion” 1962, 36.*
- Zakrzewska M., [rec.] *Archiwum Państwowe w Radomiu. Przewodnik po zasobie archiwalnym pod redakcją Heleny Kisiel, Warszawa 1996, 235 s., „Archiwista Polski” 1998, 3, 11.*

NOTA O AUTORZE

Krzysztof Kopiński – prof. dr hab., w latach 1998–2007 był zatrudniony w Archiwum Państwowym w Toruniu, od 2007 r. jest pracownikiem Instytutu Historii i Archiwistyki UMK, gdzie od 2015 r. pełni funkcję zastępcy dyrektora. Od 2018 r. jest sekretarzem generalnym Towarzystwa Naukowego w Toruniu – najstarszego polskiego towarzystwa naukowego na Pomorzu. W ramach swej działalności naukowej wydawał źródła do dziejów średniowiecznego Torunia i Gdańska oraz protokoły Sejmiku Generalnego Prus Królewskich z I połowy XVI w., publikował prace na temat patrycjatu miasta Torunia, a także jest współautorem podręcznika edytorstwa źródeł historycznych.

ABOUT THE AUTHOR

Krzysztof Kopiński – full professor at Nicolaus Copernicus University in Toruń; in the years 1998–2007 he was employed at the State Archives in Toruń; since 2007 he has been working at the Institute of History and Archival Studies of Nicolaus Copernicus University, where he has been deputy director since 2015. He has been the secretary general of the Scientific Society in Toruń – the oldest Polish scientific society in Pomerania – since 2018. Within the scope of his academic work, he has published sources on the history of medieval Toruń and Gdańsk, along with reports of the General Assembly of Royal Prussia from the first half of the 16th century; he also published works on the patriciate of the city of Toruń, and co-authored a textbook on editing historical sources.